

AĞALAR
KONYA ALADAĞ'DA
ÂYAN BİR TÜRKMEN AİLESİNİN TARİHİ
(1680-1880)
ENSAR KÖSE

VakıfBank Kültür Yayınları: 0234
Tarih: 063

AĞALAR
KONYA ALADAĞ'DA ÂYAN BİR
TÜRKMEN AİLESİNİN TARİHİ
(1680-1880)
ENSAR KÖSE

Proje ve Kitap Editörü
Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk  zcan

Kapaktaki Harita
H fız Ali Eşref ve Hasan Ferid,
Yeni CoĖrafya Atlası, 1893, İstanbul
(40 cm x 27 cm)

Kapaktaki G rsel
Dülgerler Köyü

Son Okuma
Özlem Kocukeli  zbay

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
   li 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

  Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A. ., 2023

ISBN 978-625-6385-57-3

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
 mak Ofset Basım Yayın A. 
Akçaburgaz Mh. 137. Sk. No:12
34522 Esenyurt / İstanbul / Türkiye
Tel: +90 444 62 18
Sertifika No: 71320

1. Baskı: Temmuz 2023

AĞALAR

KONYA ALADAĞ'DA
ÂYAN BİR TÜRKMEN AİLESİNİN
TARİHİ
(1680-1880)

ENSAR KÖSE

ENSAR KÖSE

Mersin'in Mut ilçesinde dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 1992'de mezun oldu. Aynı üniversitede Yeniçağ Tarihi alanında "XVIII. Yüzyıl Başlarında Kafkaslarda Nüfuz Mücadelesi" adlı teziyle yüksek lisans; "Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik" başlıklı teziyle ise doktora derecesi aldı. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi (Doç. Dr.) olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışmaları ağırlıklı olarak 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı taşrasında toplumsal yapı, mahallî seçkinler ve âyanlık olgusu üzerinedir. Siyasetnâme literatürüne birkaç neşriyatla katkı sağlamıştır (Şeyzeri'nin *Nehcû's-sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*, Kâtib Çelebi'nin *Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel*, Hasan Bey-zâde'nin *Usûli'l-hikem fî Nizâmü'l-âlem*). Ayrıca Kafkaslar hakkında *Osmanlı Devleti ve Rusya Arasında Kafkasların Taksimi 1724 İstanbul Antlaşması* adlı bir monografi kaleme almıştır. Kırım ve Doğu Akdeniz eksenli deniz ticareti tarihinin yanı sıra, Osmanlı toplumunda hak arama kültürü üzerine araştırmaları da vardır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz

7

GİRİŞ

I. İdealize Edilmiş Görkemli Bir Mazi Anlatısı	16
II. Terimler Hakkında İzahat	19
III. Kaynaklara Dair	27

BİRİNCİ BÖLÜM

BABA OCAĞI VE DERİN KÖKLER: DÜLGERLER KÖYÜ VE AĞALAR

I. Ailenin Baba Ocağı: Dülgerler Köyü	33
II. Derin Kökler: Ağalar'ın Menşei Sorunu	71

İKİNCİ BÖLÜM

AĞALAR'IN YÜKSELİŞİ: ABDÜLAHAD AĞA VE KURD OSMAN

I. Kurucu Babalar: Abdülahad Ağa ve Kurd Osman	98
II. Aladağ ve Ağalar'ın Zorlu Yılları: 1760'lar	103
III. Abdülahad Ağa'nın Son Faaliyetleri	132
IV. Kurd Osman'ın Liderlik Çabaları	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ KUŞAK AĞALAR: HÂNEBANIN GÜÇLENİŞİ

I. Kurucu Babaların Mirası: Ağalar Hânedanı	144
II. İkinci Kuşağın Liderleri: Mustafa Ağa ve Hacı Mehmed Ağa'nın İlk Faaliyetleri	147
III. Aladağ'da Bir Derebeyi Gölgesi: Sarıkavaklı Koca Abdülkadir Ağa'nın Nüfuzu	154
IV. Âyanlık ve Müttegallibelik Arasında Denge Siyaseti	162
V. 18. Yüzyıl Sonları: Gücünü Tahkim ve İstikrar Sağlama Çabaları	177
VI. Stratejik İttifak: Lârendeli Çavuş-zâdelerle Kader Birliği	185

VII. Bir Asrın Bulanık Finali: Kadı Abdurrahman Paşa Hadisesi ve Mustafa Ağa'nın Mezarsız Kitâbesi	189
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ KUŞAĞIN KADERİ: MERKEZİLEŞME VE İDAMLAR

I. 19. Yüzyıl Başlarında Genel Görünüm: Çalkantılı Yıllar	200
II. Belviran'da Bir Derebeyi: Dede Abdullah Ağa	203
III. Hacı Mehmed Ağa ve Ömer Necib'in Sahneye Çıkışı	208
IV. Kader Birliği: Ağalar ve Ömer Necib'in Zor Yılları	211
V. Bölgedeki Genel Manzara ve Son Gelişmeler	216
VI. Hacı Mehmed ve İsmail Ağa'nın Gücü Koruma Çabaları ve İdamlar	220
VII. Lârendeli Çavuş-zâde Hânedanı'nın Sönüşü	236

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAÇINILMAZ SON: PARÇALANMA VE SAVRULMA

I. 19. Asrın İlk Yarısında Hânedanın Genel Durumu	244
II. Mahallî İdarede Söz Sahibi Olma Çabaları	253
III. Ağalar'ın Son Güçlü Lideri: Aladağ Kaza Müdürü Mehmed Ağa	261
IV. Son Ağalar	267

ALTINCI BÖLÜM

GEÇMİŞİN MİRASI: VAKIF VE ÇİFTLİK MESELELERİ

I. Hayırsever Ağalar: Dülgerler Köyü Câmii ve Vakfı	276
II. Lârendeli Çavuş-zâde Zeynelâbidin Ağa Vakfı ve Ağalar	282
III. Ağalar'ın Servet Kaynakları ve Çiftlik Meseleleri	287

Sonuç	299
Kaynakça	305
Dizin	315

ÖNSÖZ

Kitapların da insanlar gibi hikâyeleri olur. Bu kitabın da bir hikâyesi var, tıpkı Aladağ Ağaları'nınki gibi. Aslında kitabın hikâyesi, Ağalar'ın son neslinden birkaç kişinin ailenin geçmişine merakıyla başlamıştı. Her ne kadar Anadolu Türklüğü'nün libası göçebe kültürün renkleriyle boyanmışsa da yerleşik yaşama geçişle bu renkler, çeşit çeşit mahallî motiflerle bezenmiş, taşıyıcıları ise bu güzel ülkenin köyleri, kasabaları ve şehirlerine kök salmıştır. Yüzyılların kültürel birikimi üzerinde yükselen modernite çağının insanları, işte bu renkli geçmişin peşindedir aslında. İdealize edilmiş “görmekli bir mazi” hakkında nesilden nesile nakledilen sözlü tarih anlatısı, köken/nesep arayışını tahrir etmiştir.

Muhtemelen böylesi bir motivasyonun tesiri altındaki iki güzel insan, İstanbul Üniversitesi'nin Bayezid kampüsünde ziyaretime geldiklerinde, 2019 yılı bahar mevsimiydi. Üniversite henüz bölünmemişti. Hadımköy'e “sürgün”nün ise, aklımızın ucundan bile geçmediği günlerdi. Konuya yabancı değildim. Zira Ağalar'ın büyük atası Abdülhad Ağa'nın adıyla, ilk defa, doktora tezim vesilesiyle karşılaşmıştım. Osmanlı toplumsal tarihi ve *âyanlık* olgusu, entelektüel ve akademik uğraş alanımdı. İşte böylece başladı bu kitabın hikâyesi.

Osmanlı klasik döneminde Aladağ, Konya sancağına bağlı bir kaza idi. Günümüzde ise Aladağ köyleri, Karaman iliyle Hâdim kazası arasında paylaşılmış durumdadır. Aladağlı Ağalar, “âyanlar çağı”nın tipik bir Anadolu ailesiydi. Ailenin

derin kökleri, 1680’lerde, ilmiye mensubu biri olduğunu tahmin ettiğimiz Hacı Mehmed-oğlu Abdülahad Efendi’ye kadar dayanıyordu. Aileyi büyüten ve mahallî ölçekte bir “hânedana” dönüştürenlerse Abdülahad Ağa (ö. 1772) ve Kurd Osman kardeşlerdi. Onların çocuklarından, devletin inkıraz devrine şahit olmuş “son ağalar”a kadar gelip geçenler, yerine göre *âyan* ve *eşraf* olarak resmî makam-mevki sahibi oldular; ama çoğu defa *derebeyi* ve *eşkîya* sıfatıyla yaftalanmaktan kurtulamadılar. Devrin şartları ve zamanın ruhu böyleydi. Aslında onların inişli-çıkışlı kader çizgisi, muadilleri âyan hânedanlarından hiç de farklı değildi. İkbali de gördüler, acıyı da; taltif de edildiler idam da.

Kitap, altı bölümden müteşekkil. İlk bölümde, Osmanlı toplumsal tarihinin bir olgusu olan âyanlığın, Aladağ kazası bağlamında, içinden çıktığı tarihî ve sosyolojik arka planı anlamaya çalıştık. Takip eden dört bölümde Ağalar’ın tarihini yükseliş, güçleniş ve dağılıp perspektifinden anlattık. Son bölümde ise, Ağalar’dan miras vakıf ve çiftlik meselelerini gözden geçirdik. Ortaya çıkan metnin, fazlasıyla hikâyeci ve yer yer mahallî ayrıntılarla dolu olduğunu farkındayız. Bunda da şaşılacak bir taraf yoktur. Zira hikâyemiz, neredeyse tamamen devlet elinden çıkmış resmî belgelere dayalıdır. Ayrıca kahramanlarımız olan Ağalar, merkezî devlet ölçeğine vurulduğunda, “büyük” insanlar değildir. Onlar, Roma İmparatorluğu döneminde, isyankâr halkıyla ün salmış sarp ve dağlık-taşlık *İzorya* coğrafyasında, Göksu nehri vadisinde ufak bir dağ köyüne (Dülgerler) sıkışıp kalmış, mensupları arasında feodal bağların güçlü olduğu tipik bir Anadolu Türkmen ailesidir. Böylesi bir ailenin tarihi, “resmî” kaynaklar olmadan nasıl yazılabilirdi ki!

Kaynaklarımız, birkaç seyyah ve ikincil çalışmalar hariç, tamamen devletçe üretilmiş kayıt ve belgelerden oluşmaktadır.

Osmanlı Arşivi ana kaynak membaimızdır. Topkapı Sarayı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki defter ve belgelerden de istifade ettik. Elbette yerel tarih çalışmalarının vazgeçilmez kaynağı şer'îye (kadı) sicilleridir. Ne yazık ki, Aladağ kazasına ait kadı sicili mevcut değildir. Ancak bu boşluğu kısmen dolduran Konya ve Karaman sicilleri, çok kıymetli veriler sağlamıştır.

Araştırma müddetince birçok kişiden yardım gördüm. Öncelikle, Ağalar ailesinin yaşayan temsilcilerinden birkaç dostun fikrî teşvik ve entelektüel katkıları olmasaydı, bu eser muhtemelen ortaya çıkmazdı. Yine aileden Kâmil Uğurlu ile Aladağ'da yaptığımız gezi ve saha araştırması ufuk açııcıydı. Ailenin baba ocağı Dülgerler Köyü Câmîi'ne ve aile büyüklerine ait kitabelere, bu gezi sayesinde ulaştık. Meslektaşım Vural Genç, çetrefilli bazı arşiv kayıtlarının çözümlenmesinde yardımcı olduğu gibi, metni baştan sona okuyarak, eserin tekamülüne eşsiz katkılar sağladı. Bazı araştırma eserlerinin temininde Samet Sazak, Abdulkadir Ak ve Ali Aksan'ın yardımlarını gördüm. Kitabın neşrinde, VakıfBank Kültür Yayınları çalışanlarının, özellikle de editör Mehmet Yılmaz Akbulut'un emekleri büyüktür. Bütün bu değerli dostlara müteşekkirim. Osmanlı toplumsal ve idarî tarihinin karmaşık meselelerinde, münhasıran da bu kitaba konu olan âyanlar ve taşra elitleri hususlarında, ufuk açıcı tavsiye ve yönlendirmelerini esirgemeyen kıymetli Feridun Mustafa Emecen ve Ali Akyıldız hocalarıma minnettarlığımı, bu vesileyle bir kez daha ifade ediyorum.

Ensar Köse
Şubat 2023, Üsküdar

ALADAĞLI AĞALAR HÂNEDANI

Bu şecere arşiv belgeleri, nüfus defterleri ve kadı sicillerindeki bilgilere göre hazırlanmıştır. Doğum tarihleri, nüfus defterlerindeki yaşlar ölçü alınarak tespit edilmiş olup, kesinlik içermemektedir.

HACI MEHMED

Abdülhahad Efendi

?

Abdülhahad Ağa
(ö. 1772?)

Kurd Osman
(ö. 1774?)

**Hacı Mehmed
Hacı Ömer**
1794 yılı başında
Lârende'ye göç
ettiriler

Mustafa Ağa
(ö. 1809)

Hacı Mehmed Ağa
(ö. 1821)
Aladağ Âyanı 1821'de
idam edildi

Dede Abdullah Ağa
(ö. 1819)
Belviran Âyanı

Paşa Mustafa Ağa
(ö. ?)
1829'da Rus seferine
katıldı

Hanife
(ö. 1827)
Çavuş-zâde Ömer
Necib Ağa ile
evlendi

Sunullah Bey
(1800-?)
Bağcı

İsmail Ağa
Belviran Âyanı
1821'de idam
edildi
Hasan

Ahmed Ağa
(1807-?)
Aladağ Âyanı

Mehmed Sadık
(1812-?)

Mehmed Ârif
(?-1828)
Esmâ, Hatice
Şerife

Mehmed Mustafa
Hasan Ali

Süleyman
(d. 1837)
İsmail
(d. 1839)
Abdurrahman
(d. 1840)
İsmail
(d. 1845)

Mehmed Ağa
(1805-1853)
Nâhiye Müdürü
(1. Eşi: Esmâ)

Mehmed Ağa
(1805-1853)
Nâhiye Müdürü
(2. Eşi: Emine)

Ahmed
(d. 1810)
Molla

Süleyman
(?)
Dede Abdülhahad
(1827-1831)

Dudu
(d. ?)
Ahmed
(d. 1835)

Fatma
(d. 1837)
Abdullah Nafiz
(d. 1839)

Mehmed Ârif Ağa
(d. 1838)
Ömer Necib
(d. 1841)
Mustafa
(d. 1843)

Mehmed Ârif Ağa
(1838-1882)
Eşi: Gümüş Hatice Hanım

Süleyman Hacı Mehmed
(d. ?) (1865-1921)

Hakkı
(1877-1939)

Elmas Zeliha
(d. ?) (d. ?)

Abdülhahad Ağa
(Efendi Ağa)

Abdülhahad Ağa
(Koca Ağa-zâde)

Mehmed Çelebi
(d. 1801)
(Efendi Ağa-zâde)
1831'de Aladağ
Âyanı

Mustafa
(d. 1815)

Ahmed Ağa
(d. 1819)
Asâkir-i Redif
Binbaşısı

İsmail
(d. 1821)
Abdülhahad
(d. 1843)

Hasan
(ö. 1831)
Mustafa
(d. 1814)

Veysel Ağa
(d. 1800)
Abdülmetin
(d. 1825)

Mustafa Ağa
1840'ta köy
muhtarı
Abdülhahad
(d. 1828)

Abdülkerim
(d. 1806)
Mehmed
(d. 1822)

Abdülhahad Mehmed Hüseyin
(d. 1830) (d. 1836) (d. 1843)

Mehmed Rifat
(d. 1841)

GİRİŞ

“Mustafa Paşa’nın yıkık evi, çoğu mezar taşı olan eski taşlardan inşa edilmiştir; hatta üzerinde çömelmiş aslanların olduğu iki lahit kapağı kullanılmıştır. Mustafa Paşa, zamanının şöhretli bir eşkıyası idi. Sonunda hükümet onu tuzağa düşürüp idam edene kadar, mezar taşlarından inşa edilmiş evinde rahat ve lüks içinde yaşıyordu... Evi şimdi, bir duvarı hariç harabeye dönmüştür.”¹

“Mustafa Ağa’nın bu fermana (yazılı bir kayıt olmamasına rağmen) uyduğu ve savaşa katıldığı tahmin ediliyor. Çünkü, bu savaşı takip eden günlerde ‘paşa’ ünvanıyla taltif edildiği ve Konya Sancağı mutasarrıf vekilliğine teklif edildiği biliniyor. Mustafa Ağa teklif edilen makamın zor bir görev olduğunu biliyordu. Orası bıçağın sırtıydı. Devamlı asker ve lojistik destek istenecekti. Verilenler, düşünülen seviyede olmadığı veya savaş kaybedildiği takdirde, bunun sorumlusu sayılacak ve cezalandırılacaktı. İşin sonunda hayatını kaybetmek de vardı. Paşa ünvanından sonra verilen bu vazifeyi kabul etmekte gönülsüz davrandı.”²

1. J. R. Sitlington Sterrett, *The Wolfe Expedition to Asia Minor*, Papers of the American School at Athens III, Boston 1888, s. 52.

2. Kâmil Uğurlu, Arif Ağa’nın Tuz Değirmeni, Bir Türkmen Ailesinin Sıradışı Öyküsü, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2021, s. 30-32.

İDEALİZE EDİLMİŞ GÖRKEMLİ BİR MAZİ ANLATISI

Yukarıdaki alıntılardan ilki, Aladağlı Ağalar'ın baba ocağı Dülgerler köyünü 10-11 Haziran 1885 tarihinde ziyaret ederek, müteveffa Mustafa Ağa'nın harabe konağına misafir olan araştırmacı Sterrett'in sözleridir. Diğerisi ise, bu köklü aileye mensup Kâmil Uğurlu'nun, geçmişe dair sözlü tarihten duyduğu anlatı örneğidir. Aynı kişi hakkında iki farklı yargı. “Eşkîyalık” ile “paşalık” gibi, iki uç noktaya savrulmuş tarihî bir figür. Peki “hakikat” nerede? 17. yüzyıl sonlarından itibaren palazlanan, takip eden en azından bir yüzyıldan fazla süre boyunca, çoğu yırtıcı bir kuşa dönüşerek, merkezden uzak Osmanlı vilâyetlerinde az veya çok “hükümrânlık” kuran taşra elitlerini, böylesi keskin terimlerle yaftalamak ya da taltif etmek ne derecede doğru bir yaklaşım olur? Bu, hassas ve ilginç bir konudur. Hüküm cümlesi kurmada azami dikkati, çoğu defa da bu cümlelerden kaçınmayı gerektirir. Zira resmî belgelerde onları nitelemek için kullanılan sıfatların, hatta unvan belirten terimlerin, çoğu defa, yazışmaya konu olan olaya bağlı ve konjonktürel tercihler olduğu hatırdâ tutulmalıdır. Dünün *eşkîya* ve *müteğallibesi*, ihtiyaç duyulması hâlinde kolayca bugünün *âyan* ve *eşrâfı* olabilirdi. Ayrıca, böylesi yargılar tamamen görecelidir. Yoksa, bir yazarımızın veciz ifadesiyle, “devletin ‘eşkîya’ diye tanımladığı bir kişinin mezarına, halkın ‘evliya türbesi’ inancıyla yaklaşması” nasıl açıklanabilirdi?³ Kısacası, nereden baktığımıza bağlı olarak, *âyanlık*, *eşkîyalık* ve *müteğallibe* zümresinin, birbirinden çok ince çizgilerle ayrıldığı açıktır.⁴

3. Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Yurt Yayınevi, Ankara 1984, s. 9-10.

4. Feridun M. Emecen, “Osmanlı Taşrasında Yerel Güçlerin Yükselişi, Kethudazâdeler Örneği”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, İstanbul 2011, s. 363-392.

Üstelik bir de bu ayrımı müspet veya menfi yönde derinleştiren, geçmişe dair sözlü anlatı gerçeği vardır. Özellikle, “idealize edilmiş görkemli mazi hikâyesi”nin cazibesine kapılmamak, hele ki hikâye kahramanlarıyla kan bağı taşıyanlar için kolay değildir. Mamafih bu olgu, aslında zaman ve mekân ötesidir. 17. yüzyıl buhranına çare bulma sadedinde umutsuzca beyin patlatan Osmanlı entelektüellerinin, geçmişe dair muhayyilelerine ilk gelenin, mazinin “altın çağı” ve “kânun-ı kadim” düşüncesi olması tam da böylesi bir olgunun ürünüdür.⁵

İdealize edilmiş maziye özlem, gerçeklikten kopuk salt nostaljik bir hissiyatın dışavurumu mudur? Sanki değil gibi. “İmparatorluğun bedeli” olarak, omuzlarına bindirilmiş vergi yükü ve askerî mükellefiyetin ağırlığı altında beli bükülmüş bir Anadolu köylüsü için, geçmiş acaba ne ifade ediyordu?⁶ İngiliz araştırmacı Davis’in, Aladağ nâhiyesinin Çukur köyünde, misafir olduğu ev sahibiyle sohbeti sırasında söz, mazinin bulanıklaşmış hatıralarına kaydığında, aslında âyanlık ve derebeylik düzeni çok eskilerde kalmış bir hikâeydi. Çünkü tarihler, 1 Temmuz 1875’i gösteriyordu. Ama yine de belli ki maziden kalan, dimağda güzel bir hatıra ve damakta kekremsi bir tat vardır. Bu ilginç sohbeti Davis şöyle aktarır:

“Sohbet sırasında ev sahibimiz, babasından işittiği gibi, büyük feodal soylular olan derebeyleri altındaki eski rejimden (ancien régime) bahsetti. O sadece bir laudator temporis acti [zamanın

5. Bu hususta dikkat çekici bir çözümleme için şu çalışmaya bakılabilir: Mehmet Öz, *Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 103.

6. 19. yüzyılda, savaşlar ve başka nedenlerle devletin artan masraflarını karşılamak için, köylü üzerindeki vergi yükünün sürekli arttığı ve bunun, birtakım toplumsal sonuçları olduğu tezi hususunda, şu önemli esere referans verebiliriz: Nadir Özbek, *İmparatorluğun Bedeli, Osmanlı’da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1909)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

öväücüsü] değilse, anlattıkları o zamanlarda şimdikinden çok daha yüksek maddî refahın var olduğunu ima ediyordu. Bu prenslerin yönetiminde ülkenin barışçıl olup olmadığını sorduğumda, timarlarını adaletle ama sert bir acımasızlıkla yönettiklerini söyledi ve o günlerde haydutlara ve katillere verilen bir iki korkunç cezayı anlattı. Aynı zamanda, altlarında daha küçük askerî timarların sahipleri olan timar beyleri ve sipahilerden, gerektiğinde sahaya sürebilecekleri büyük süvari gücünden de bahsetti.”⁷

Aladağı köylünün sitayişle yâd ettiği devir, âyan ve derebeylerin hükümran olduğu, Tanzimat öncesindeki bir asırlık dönem miydi? Yoksa o da çok daha eski zamanlara, *timar rejiminin* düzgün işlediğı devirlere işaret eden, bir “görmekli mâzi” hikâyesinin anlatıcısı mıydı? Eğer o güzel devirlerde ahali mutlu-mesut idiyse, bu kitabın omurgasını oluşturan bunca şekavet ve zulüm iddiası ile bunların ürünü olan idamlar niye vâki olmuştu? Nafile sorularla okuyucuyu yormanın gereğı yok. Ama şu kadarına işaret edelim ki, köylünün yâd ettiği devirlerde, halkın üzerindeki yük muhtemelen daha azdı. Köylüden bu sözleri işiten Davis’in yorumu da bu yöndedir. Anadolu ve Karamanlı ülkesindeki *derebeylerin*, maiyetlerindeki ahaliyi, Avrupa Türkiye’sindeki *derebeylerden* daha iyi yönettikleri kanaatindedir. Bu düşüncesini de ırk ve din bakımından homojen bir nüfusu yönetmenin, hesaplanamaz avantajlar sağladığı argümanı ile destekler. Kanaatini, “merkezîleşme Küçük Asya’daki insanların maddî konumunu kesinlikle iyileştirmedir” sözleriyle ortaya koyar.⁸

7. E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey, A Journal of Travel in Cilicia (Pedias and Trachea), Isaurai and Parts of Lycaonia and Cappadocia*, Londra 1879, s. 365.

8. E. J. Davis, *Life in Asiatic Turkey*, s. 365.

Eskiye dair değerlendirmeler ne yönde olursa olsun, *âyanlık* ve *derebeylik*, Osmanlı tarihinin sosyolojik bir olgusuydu. Ağalar'ın büyük atası Abdülahad Ağa ise, “âyanlar çağı”nın⁹ bir adamıydı. Onun mirası olan aile, oğulları ve torunlarınca daha da güçlendirilerek, bir hânedana dönüştürüldü. O hâlde, kitabımızda okuyucunun sıklıkla maruz kalacağı *âyanlık* ve *derebeylik* olgularıyla, anlatımızın öznesi olan âyan ailesini niteleyen birkaç terime, okuyucuya saygının bir tezahürü olarak açıklama getirmek zorundayız.

II

TERİMLER HAKKINDA İZAHAT

Âyan/Âyanlık: Osmanlı Devleti'nde bu terim, taşra şehir ve kasabalarında çeşitli sosyal ve ekonomik imtiyazlar elde ederek sivrilip, devlete ait bazı işleri gören nüfuzlu bir zümreyi ifade etmektedir. Bunların kimlerden oluştuğu, ne zaman ve nasıl ortaya çıktıkları, zenginlik ve nüfuz kaynakları, merkezî idareyle münasebetlerinin mahiyeti gibi hususlarda çeşitli görüşler ve tezler ileri sürülmüştür. Kaynaklarda *âyan* ve *âyân-ı vilâyet* terimiyle kastedilenler arasında ilmiye, seyfiye, tüccar ve esnaf sınırından servet sahibi ve nüfuzlu kişilerin olduğu bilinmektedir. Âyan zümresinin, taşradaki fiilî nüfuzları ve devlet tarafından kendilerine verilen resmî görevler bakımından, *reâyâ* kesiminden ayrı bir sosyolojik sınıf oluşturduğu düşünülmüştür. Bir bakıma yerel elitler olan bu zümre mensupları, 17. yüzyılın sonlarından itibaren taşra idaresinin etkin birer unsuru hâline gelmişler, asıl

9. Bruce McGowan, “Âyanlar Çağı, 1699-1812”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt: 2 (1600-1914), Editör: Halil İnalcık-Donald Quataert, Çeviren: Ayşe Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul 2006, s. 761-884.

güç kazanmalarıysa 18. yüzyıl süresince gerçekleşmiştir. İdarî, askerî ve iktisadî yapıdaki değişimler, âyanın yükselişine uygun bir zeminoluşturmuştur. Klasik dönem timar sistemindeki yozlaşma, Celâlî isyanları ve eşkıyalık olaylarının taşrada düzeni bozması, uzun savaşlar süresince eyalet ve sancaklarda *mütesellimlik* uygulamasının yaygınlık kazanması, savaşların finansmanı için merkezî hazinenin nakit paraya olan ihtiyacının sürekli artması gibi hususlar, söz konusu değişimlerin başta gelenleridir. Bazı timarların *mukâtaaya* dönüştürülerek *iltizama* verilmesi, terk edilmiş (*mevat*) topraklaraysa âyan tarafından el konulması, Anadolu ve Rumeli’de âyan çiftliklerinin oluşmasını sağlamıştır. 1695’ten itibaren *mukâtaaların* kaydıhayat şartıyla *mâlikâne* olarak verilmeye başlanması, büyük âyan ailelerinin teşekkülünde bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu uygulamanın ardından, taşradaki birçok *mukâtaa*, doğrudan veya dolaylı şekilde mahallî âyanın eline geçmiştir. Böylece iltizam, çiftlikler ve ticarî faaliyetlerle iktisadî güçlerini artıran ve *kapı halklarını* oluşturan âyanlar, 18. yüzyılın başlarında taşra vilayetlerinde belirgin birer güç odağı hâline gelmişlerdir. *Subaşılık* ve *mütesellimlik* görevlerine ilaveten, bazı yerel hânedan mensuplarına 1726’da alınan bir kararla *mîrimîranlık* (paşalık) rütbesiyle sancakbeyliği tevcihi, âyanlığın kökleşmesini sağlamıştır. Ancak bu tarihten önce de yerel hânedandan sancakbeyi tayin edildiği bilinmektedir. Bazı tarihçiler âyanlığın, 18. yüzyılda bir “müessese” hâline geldiğini ileri sürmüşse de bu görüşü destekleyecek resmî belgeler ortaya konamamıştır. Müessese tezine karşı çıkanlar âyanlığı, Osmanlı taşra idarî sisteminde etkin sosyolojik bir vakıa olarak kabul etmişlerdir. Sancak ve kazalarda resmî emir ve fermanlara muhatap olan âyanların merkezî idare nezdindeki konumları, konjonktüre ve şartlara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Merkez tarafından bunların muhatap alınmalarında belirleyici olan,